

BESZÁMOLÓ A NEMZETKÖZI KRITIKAI FÖLD- RAJZI CSOPORT SZÁNDÉKNYILATKOZATÁT MEGVITATÓ MŰHELYBESZÉLGETÉSRŐL

(Report on the Workshop on the Statement of Purpose
of the ICGG)

FUJIO MIZUOKA

A World Trade Center, vagyis a globális piacgazdaság feletti amerikai dominancia épített szimbóluma elleni támadás az Egyesült Államok globális stratégiájának végét hirdette. Az 1975-ben, Vietnamban elszenvedett vereség után az Egyesült Államok változtatott hidegháborús politikáján, és a világot a piacgazdaságra és a hozzá kapcsolódó periférikus fordizmusra osztotta fel. Az új nemzetközi munkamegosztási stratégiának (NIDL) azonban nem sikerült magába foglalnia a legkevésbé fejlett országokat. Ezekben az országokban a multinacionális cégek, amelyek a globális gazdaságban a teret alakító legfontosabb „látható kéz” szerepét töltik be, a természeti kincsek kitermelésén kívül más tevékenységben nem látták a profit lehetőségét. Ezek közül az országok közül a legtöbbet hagyták szegénységben és nyomorban tengődni – számukra a közösségen belüli kölcsönös segítségnyújtás nem-piaci törvényeken alapuló kulcsszerepet játszott a túlélésben. A globális piaci eufória ígérete továbbra is csak ígéret maradt.

A be nem tartott ígéret mögött a kapitalizmus alapvető ellentmondása mutatkozik meg: a mikrogazdasági profit eléréséhez kapcsolódó túltermelés. A volt szocialista országok leg többjét átfogó, terjeszkedő piacgazdaság saját korlátaiba ütközött. A túltermelés és a defláció számos kapitalista gazdaságot sújtott, a legnagyobb mértékben Japánt, de az Egyesült Államok sem jelent kivételt.

Amint szembekerült a globális gazdaságot támogató épített környezetet leromboló fordított globális stratégiával, az Egyesült Államok dühtől tombolva megpróbálta azonnal megmenteni a fennálló globális rendet, és ehhez az általa a „Gonosz tengelyének” nevezett országok ellen indított vakmerő és kegyetlen háborút választotta eszközként. Ez már nem a globális és a lokális, hanem a globalizmus különböző típusai közötti harc, hiszen mindkét fél azonos globális léptékben harcol.

Mégis, minél jobban belekeveredik az Egyesült Államok a háborúba, annál jobban megmutatkozik az ország gyengesége. Azóta, hogy Bush elnök támadással fenyegeti Irakot¹, a nemzetközi devizapiacokon megkezdődött a tőkeáramlás az amerikai dollár helyett az euró és az arany irányába. Az emberek eladják dollárjaikat, mert attól félnek, hogy a jelentős hadi kiadások, a felszökő olajárak és a stagnáló fogyasztás rontani fogja az amerikai kormány fiskális helyzetét; emellett sokan tartanak egy újabb, az USA ellen irányuló külső támadástól.

A világnak a globális háború és az alapvető strukturális változások veszélyeivel kell szembenéznie. A Nemzetközi Kritikai Földrajzi Csoport (ICGG), amely a „világot akarja”, azzal az óriási feladattal áll szemben, hogy szembeszálljon a piac dominálta globalizmussal, és utat mutasson a globalizmus alternatív formái felé.

Az „ICGG Szándéknyilatkozata” (*Desbiens–Smith* 1999) a csoporthoz kapcsolódó kutatóknak adja meg azt a programirányt, amely az alternatívák felé vezető ösvényt világítja meg. A nyilatkozat még csak vázlat formájában létezik, és úgy tűnik, hogy még számos vitatható pontja van, amelyeket át kell alakítani annak érdekében, hogy jobban segítse a kritikai földrajzosokat aktuális feladataik elvégzésében. A cél érdekében tett első lépésként erről a témáról tartottunk speciális műhelybeszélgetést a magyarországi ICGG-konferencián. A következő szempontokat vitattuk meg az átdolgozásra váró szándéknyilatkozattal kapcsolatban:

Először, a nyilatkozatban felsorolt változatos társadalmi és gazdasági témákat koherensebb struktúrában kell megfogalmaznunk. A nyilatkozatvázlat szerint: „azért vagyunk KRITIKAI [földrajzosok], mert a kapitalista kizsákmányolás, a nemi, faji és szexuális irányultság alapján történő elnyomás, az imperializmus, a neoliberalizmus, a nacionalista agresszió és a környezetpusztítás jelenleg érvényes rendszereinek lebontására irányuló társadalmi változást követelünk, és ezért harcolunk”. Ezeknek, a különféle társadalmi mozgalmak által gyakran felvállalt ügyeknek a töredékes listája mögött ott van a "hard core": a globálisan terjedő neoliberalizmus és kapitalizmus, amelyek a világ számos helyén vezettek elidegenedéshez és kizsákmányoláshoz. Jobban strukturált kapcsolatot kell kimutatnunk a kapitalista neoliberalizmus és a szándéknyilatkozat vázlatában felsorolt ügyek között ahhoz, hogy feltárhassuk azokat a kulcsfontosságú pontokat, amelyeket meg kell oldanunk célunk elérése érdekében.

Másodszor, saját, kritikai geográfiai nézőpontunkból részletesen meg kell vizsgálnunk a már „létező társadalmi mozgalmakat”, hogy lássuk, csatlakozhatunk-e hozzájuk az alternatíva keresésében. A nyilatkozat jelenlegi változata szerint „azért vagyunk KRITIKAI [földrajzosok], mert az emberi jogokat csorbító, fennálló rendszerek elleni küzdelemben a már létező, a tudományos világhoz nem kapcsolódó, társadalmi változást célzó mozgalmakhoz csatlakozunk”. A „létező társadalmi mozgalmak” némelyike azonban inkább tekintélyelvű, vagy akár sztálinista, mintsem alulról szerveződő, és néhány közülük egyetért olyan posztmodern identitáspolitikákkal, amelyekben az elnyomottak és alárendelték helyzetét és ügyét csak töredékesen kezelik, és nem veszik figyelembe kapcsolatukat a kapitalista termeléssel. Ezek az „identitáspolitikák” sok esetben a neoliberálisok kedvenc ürügyei arra, hogy törvényessé tehessék uralkodó szerepüket, és saját hasznukra „racionalizálhassák” a rendszert. Ezért a nyilatkozatváltozatot túl naivnak kell tekintenünk, hiszen a „létező társadalmi mozgalmakhoz” való csatlakozásról beszél.

A szándéknyilatkozatnak világosabbá kell tennie, hogy melyek azok a társadalmi mozgalmak, amelyekhez az ICGG csatlakozni kíván. Véleményem szerint, annak a társadalmi mozgalomnak, amelyet az ICGG támogat, az adott kérdésekben érdekeltek egyenlő és kölcsönös szövetségén kell alapulnia, így ösztönözve a különböző

társadalmi csoportokhoz kötődő alulról induló kezdeményezések spontaneitását, s hogy ne orientálódjanak a fragmentált posztmodernista, identitáspolitikai-típusú stratégiák felé. Valójában számos elnyomott társadalmi csoportnak van tapasztalata az alárendeltségről és az elnyomásról, és ehhez kapcsolódva megvannak a saját érdekeik és követeléseik is. Mégis fontos megjegyezni, hogy mindegyik egy közös alapra vezethető vissza, melynek a burjánzó piacgazdaság és az Egyesült Államok neoliberális politikája áll a középpontjában. Nagyon fontos, hogy a mozgalmak megtalálják az érintkezési felületet az embereket elidegenítő globális neoliberalizmus és azok között a mozgalmak között, melyeknek célja a különféle társadalmi kontextusba helyezett társadalmi csoportok elnyomás alóli felszabadításában vállalt szolidaritás létrehozása, és e szolidaritás felhasználása a globális neoliberalizmus ellen és az egyetemes igazságosságért folytatott harcban.

Harmadsorban, a szándéknyilatkozatnak világosabban és praktikusabban kell meghatározni azt a földrajzi léptéket, amelyben a társadalmi mozgalmak kibontakoznak. Ebben a tekintetben tovább kell javítani a nyilatkozat jelenlegi változatát, amely szerint „NEMZETKÖZIEK vagyunk, mert az elnyomás nem ismer nemzeti határokat, sőt, a transznacionalizmus és a globalizáció elhamarkodott ünneplése gyakran csak az előjogok védelmét és az uralkodó kizsákmányolási rendszerek kiterjesztését szolgálja”. A globális és a lokális szintek mellett számos olyan földrajzi lépték létezik, amelyeken harcolni kell annak érdekében, hogy aláássuk az „uralkodó kizsákmányolási rendszerek” által élvezett „globális előjogokat”, legyőzzük a neoliberalizmus globalizációját, és a globalizáció alternatív formáira törekedjünk. Létre kell hoznunk saját földrajzi léptékeinket annak érdekében, hogy kialakíthassuk saját alternatív javaslatainkat. Ezért a nyilatkozatban meg kell határozni a küzdelem lehetséges földrajzi léptékeit, és válaszolni kell a különböző szinteken folyó harcok között fennálló többoldalú kapcsolatokat.

A *negyedik* pont, vagyis az, hogy magunkat geográfusként határozzuk meg, a legfontosabb a kritikai földrajzi kutatás számára. A szándéknyilatkozat jelenlegi változata szerint: „Geográfusként kritikaiak és internacionalisták vagyunk, mivel tudományunk túl sokáig szolgált gyarmati, imperialista és nacionalista célokat, olyan ideológiai diskurzusokat teremtve, amelyek segítenek elfogadtatni a társadalmi egyenlőtlenségeket. Tudatában vagyunk a tudás és a hatalom közötti kapcsolatnak, és kötelezzük magunkat ezeknek a kapcsolatoknak a leleplezésére. Azért dolgozunk geográfusként, mert hiszünk abban, hogy a világ részleteinek és a lokálistól a globális szintig terjedő különbségeinek megismerése a politikai hatalommal való szembenállás kulcsa”.

Emlékezzünk csak vissza arra, hogyan szolgálta a földrajz a gyarmatosítást azzal, hogy a tudomány nevében legitimizálta az imperialista háborút a geopolitikán keresztül. Kulcsszerepet játszott itt a tér logikája, amelyet a militarista rendszerek támogatásának érdekében értelmeztek, és önkényesen eltorzítottak.

Így nekünk is a tér logikájához kell folyamodnunk, de azért, hogy felülemelkedjünk azokon a visszaéléseken, amelyek a földrajztudománynak az agresszió háborúit legitimizáló szerepéhez kapcsolódnak, és hogy felvértezzük magunkat a szembe-

szegülésre. „A földrajzi különbségek részletes [megismerésének]” hangsúlyozásával kapcsolatban felmerül, hogy idevonatkozó információkat a tömegtájékoztatáson és az Interneten keresztül is szerezhetünk. A kritikai földrajz legfrissebb eredményei jelentős kreativitást mutatnak az ellenállás térelméletének területén.

Pile (Pile–Keith 1997) Az *ellenállás földrajzai* című könyvében arra kéri az alulról szerveződő mozgalmakat, hogy lépjenek át a hatóságok által lehatárolt és elkülönített tér határait, és így hozzák létre saját ellenállásuk területét. *Pile* azt állítja, hogy „a térbeli elnyomás ezen gyakorlata nem jelenti azt, hogy az ellenállás örökre a hivatalosan meghatározott uralkodó terekre korlátozódik” (*Pile–Keith 1997*, 3). Arra biztatja őket, hogy használják ki a hatalmon lévők által még nem érintett szórványos térbeliséget annak érdekében, hogy a diszlokáción keresztül létrehozassák saját „ellenállási tereiket”. E tér létrehozásának eszközei: „a távolság feszültségei, a határok elhomályosítása, valamint a leleplezés és a megjelenés” (*Pile–Keith 1997*, 13). Hasonló lényegű állításokat találunk *Foucault* heterotrópiájában, vagy *Soja* (1996) *Harmadik tér [Thirdspace]* koncepciójában: „a periférikus elhelyezkedést most a lehetőség helyszínének tekinthetjük, a radikális nyitottság helyének, ahol új alternatívákat lehet elképzelni, és hatékonyan gyakorolni azáltal, hogy tudatosan és stratégiaszerűen kizárjuk a különbségeket, és a marginalitást választjuk” (*Soja 1996*, 199). Az alulról szerveződés az ellenállás terét úgy tudja biztosítani és kiterjeszteni, hogy összekapcsolódást hoz létre, ami az *abszolút tér* jellemzője, amely az egyéneket szabadon befogadja, a különbségek kiegyenlítődnek, és megvan az egyenlőségre törekvő közösség létrehozásának lehetősége (*Mizuoka 2002*). A *relatív tér* viszont a hatalomban lévők elkülönülésén és elhatárolásán keresztül létrejött töredezettségnek és fizikai elkülönülésnek a tere. A nyilatkozatban jobban ki kell fejteni az alternatív terek fogalmát azért, hogy a kritikai földrajzosok hozzá tudjanak járulni az elnyomottak felszabadításához.

Az, hogy az ICGG mennyire gyakorolhatja a „hatalmát” abban, hogy az előadásokat és az üléseket a „kritikai vonalon” belül tartsa, szintén sok hozzászólást vonzott a speciális műhelybeszélgetésen. Mivel a nemzeti földrajzi testületek „ellenintézménye” vagyunk, senki nem kérdőjelezi meg az ICGG világosan megfogalmazott missziójának és céljainak szükségességét. Néhányan emellett érveltek, hogy a szervezőbizottságnak előzetesen meg kellene vizsgálnia a konferenciáinkra küldött előadásokat, hogy biztosítsák, valóban kellőképpen kritikaiak legyenek, míg mások kevésbé szívesen alkalmaznák a hatalomnak ezt a fajtáját. Ehelyett azt javasolták, hogy az ICGG-n belül hozzunk létre egy „magot”, amelyen belül határozott politikai orientációt kell elérni és fenntartani. A többi geográfus szabadon mozoghatna e „mag” körül, amennyiben érdeklődik az ICGG témái iránt.

Bár a műhelybeszélgetés eredeti célja az volt, hogy javaslatokat fogalmazzon meg a szándéknyilatkozat vázlatának módosításához, ez nem valósult meg. Azonban a viták során olyan konszenzusra jutottunk, mely szerint lépéseket kell tenni egy új szándéknyilatkozat vagy hasonló proklamáció megszövegezésére a következő ICGG-találkozón, amely megmutatja küldetésünket a neoliberalizmus, a globális politikai helyzet és a földrajztudomány területén elért új, kritikai fejlődés tükrében.

A jelenlegi szándéknyilatkozat-vázlat pedig olyan történelmi forrásként maradhatna meg, amely az ICGG fejlődésének kezdeti szakaszát mutatja be.

¹ A szerző még a háború kitörése előtt küldte meg írását folyóiratunknak (a vendégszerkesztő megjegyzése).

Irodalom

- Desbiens, C.–Smith, N. (1999) The International Critical Geography Group: Forbidden Optimism? – *Environment and Planning D: Society and Space*, 4. 379–382. o.
- Mizuoka, F. (ed.) (2002) *Keizai to Shakai no Chirigaku [Geography of Economy and Society]*. Yuhikaku, Tokyo.
- Pile, S.–Keith, M. (eds.) (1997) *Geographies of Resistance*. Routledge, London.
- Soja, E. (1996) *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other Real-and-Imagined Places*. Blackwell, Oxford.

Fordította: Bakti Mária

